

'משנה אותיות נשמה': השפעות רעיון זה על לימוד המשנה

משנה - נשמה
לימוד יומימי
הלימוד הראשון והאחרון בכל יום
זמנים מיוחדים
סיכום

משנה - נשמה

מפורסם הקשר בין לימוד המשנה לבין נשמת החי או הנפטר, והוא בא לידי ביטוי במנהגי לימוד שונים¹. האר"י הקדוש בספרו 'טעמי המצוות' בפרשת ואתחנן כתב את סדר הלימוד שעל האדם לנקוט בו דבר יום ביומו, ולימוד זה כולל בין השאר גם את המשנה. בהמשך הדברים הוא מביא את הכוונה שצריכה להתלוות ללימוד המשנה: "וע"י קריאתך תכוין שְׁמֶן אותיות משנה יהיה נשמה"². הדברים נכתבו בקצרה, ואין בהם הסבר מהו הדמיון הפנימי שבין המשנה והנשמה; אך בספר 'אזור אליהו' הציע הרב אליהו הכהן האיתמרי את ההסבר הבא:

משום שידוע שאם ירצה האדם להתעסק להשיג מהות נשמתו ומה תוארה וגוונה ותפיסת מקומה יוציא בהבל ימיו ולא ישיג כלל, כדרך הסומא שלא ראה מאורות מימיו שאם ירצה להשיג חילוף הגוונים יצא לריק כל יגיעו ולא ישיג כלל. כן דומה-בדומה, הרוצה להכיר מהות נשמתו רק מפעולותיה יוכל להכיר כוחה וגודל מעלתה, אמנם היא סתומה בלי השגה. כן דומה-בדומה המשנה, שאם ירצה האדם להבין בה לפסוק דין מתוך המשנה מוציא זמנו

- 1 במספר מקומות עמדו על ההשפעה שהייתה לקבלה על לימוד המשנה. אהרן ארנד במאמרו המקיף על חברות המשנה בעת החדשה עסק בהתעוררות הכללית שנוצרה הן בלימוד המשנה והן בפירושה בעקבות התפיסות הקבליות את המשנה, ראה במאמרו "לימוד משנה וחברות משניות בעת החדשה", JSIJ, 3, עמ' 19-53, ומשה חלמיש עסק בנושא בהקשר ספציפי יותר - לימוד משניות בשבתות, ראה בספרו 'הנהגות קבליות בשבת', ירושלים תשס"ו, עמ' 361-365.
- 2 טעמי המצוות, וילנא תר"מ, עמ' צב. ראה עוד בפרי עץ חיים שער הנהגת הלימוד פרק א.

לריק ולא ישיג כלום, כדחז"ל כל המורה דין מתוך המשנה הרי זה מבלה עולם, לפי שהיא סתומה וחתומה³...

הדמיון בין המשנה לנשמה על פי הסבר זה נובע מחוסר היכולת לעמוד על טיבם של השתיים. לצידו של הסבר זה נאמרו גם הסברים שונים על דרך הסוד. משעלה הרעיון היוצר את הזיקה בין משנה לנשמה, הוא הוביל לקביעת לימוד משנה בנקודות ציון חשובות מבחינת נשמתו של האדם⁴.

לימוד יומיומי

היו שדרשו שבכל יום יעסוק אדם במשנה כדי ל'פרנס' את נשמתו. כך למשל האר"י הקדוש כתב: "טוב ללמוד משניות בכל יום... וגם הוא סגולה להמשיך נשמה שהיא אותיות משנה"⁵. דברים אלו נכנסו לתוך דברי הפוסקים, ובכללם: באר היטב⁶, קצור שלחן ערוך⁷, משנה ברורה⁸ וכף החיים⁹. כך למשל מסופר על האדמו"ר מבלוזוב ששאל את הרב אהרן ראטה האם הוא לומד משנה בכל יום, תוך שהוא מוסיף: "שכל אדם צריך ללמוד לכל הפחות כמה משניות בכל יום, וזה נצרך מאוד לתיקון הנפש, משנה אותיות נשמה כי זה טוב לנשמה"¹⁰. גם על הרב אהרן הגדול מקרלין מסופר שהזהיר ללמוד יום יום משנה מטעם זה¹¹. וכך כתב הרב אליעזר זוסמן סופר בצוואתו: "...אכתוב לך בני אהובי דרך הלימוד. בכל יום ויום תלמוד משניות כל ימי חיך, כי זה סגולה גדולה לנשמה כי משנה אותיות נשמה, וגם מתוך כך תהיה בקי באיזה שנים בלימוד כל התורה..."¹²

הלימוד הראשון והאחרון בכל יום

היו גם שצינו שתחילת היום וסופו הם שני הזמנים בהם חל שינוי במצב נשמתו של האדם, ולכן הם מתאימים במיוחד ללימוד משנה. על הלימוד בתחילת היום כתב רבי שלמה גנצפריד בקצור שלחן ערוך:

- 3 הרב אליהו הכהן האיתמרי, אזור אליהו, ירושלים [חש"ד], עמ' נד.
- 4 מעניין שהדבר הוביל אף להקמתם של חברות משניות; לדוגמא, ראה אודות חברת משניות ריג'יו במאמרו של ארנד הנ"ל הערה 1 עמ' 33.
- 5 הרב מ' פופרש, אור צדיקים ודרך סעודה, ורשה תרמ"ט, עמ' כג ב.
- 6 סי' א ס"ק ו.
- 7 סי' א סע' ה.
- 8 סי' א ס"ק ט.
- 9 סי' א ס"ק יט.
- 10 ד' רוזן, הרבי הקדוש, ירושלים תשס"ב, עמ' ע.
- 11 הרב מ"ח קליינמן, זכרון לראשונים – קדושת אהרן, פייטרקוב [חש"ד], עמ' כ.
- 12 הרב א"ז זוסמן סופר, מלאה קטרת, פאקש תרצ"ג, בהקדמה (לא ממוספר).

אם אפשר לו להשכים ולקום בחצות הלילה לעשות אז תיקון חצות, מה טוב... ואח"כ יעסוק בתורה איש איש כפי יכולתו. ושיעור משניות קודם לכל דבר (ועי"ז זוכה לנשמה, משנה אותיות נשמה)¹³.

והיו שכללו בלימוד בסופו של היום בסמוך לשינה, לימוד שראו לו חשיבות רבה¹⁴, דווקא משנה¹⁵. כך ר' יעקב ישראל מסוליצא הורה לסיים את היום בלימוד משנה: "...ואחר כך ילך לאכול פת ערבית... ואחר האכילה ילמוד עוד משנה כי גודל מעלתה [ורמז משנה אותיות נשמה], ויאמר קריאת שמע"¹⁶. ואכן מסופר על הרב מסוליצא ש"דקדק ללמוד משניות קודם השינה, באומרו שגם בשינה צריך ללוות הנשמה במשנה (אותיות נשמה)"¹⁷. ועל רבי מאיר אייזנשטט מסופר שעסק בזמן זה במשניות דווקא מהטעם הנ"ל, תוך שהוא שם דגש על לימוד משניות מסדר קדשים וטהרות¹⁸.

זמנים מיוחדים

כניסת שבת: מנהג נפוץ הוא לומר בכניסת שבת את פרק במה מדליקין. הסברים שונים נאמרו למנהג זה¹⁹, אחד מהם נוגע לנשמה היתרה שבאה לו לאדם. וכך כתב הרב וולדנברג בשמו של החתם סופר (שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן נ):

13 קצור שלחן ערוך שם. מעניין לציין שבמהדורות הראשונות של הקצור שלחן ערוך כל המשפט העוסק במשנה אינו מופיע. בעניין מהדורותיו של הקשו"ע ראה התייחסות קצרה של הרב י' רובינשטיין במאמרו "תולדות הגאון רבי שלמה גנצפריד זצ"ל וביבליוגרפיה של ספריו", המעין ניסן תשל"א (יא, ג) עמ' 7-8, אך שם לא עמד על שינויי התוכן בין המהדורות. במאמר ההמשך (הנ"ל, "תולדות הגאון רבי שלמה גנצפריד זצ"ל וביבליוגרפיה של ספריו ב", 'המעין' תמוז תשל"א [יא, ד] עמ' 61-78) בשעה שתיעד את המהדורות השונות העיר שכבר במהדורה משנת תרכ"ו צויין שיש בה "הוספות ותיקונים מאת מחברו נ"י" (שם עמ' 66), אלא שהמאמר לא כולל ניסיון לעמוד על השינויים בין המהדורות ועל טיבן. גם מאמר השלמה של נפתלי בן מנחם "הערות והשלמות" ('המעין' תשרי תשל"ב [יב, א] עמ' 39-42) אינו כולל עמידה על תוכן השינויים בין המהדורות. מצאתי שהמשפט בענין המשנה הודפס לראשונה בקשו"ע מהדורת ורשא תרל"ד (וע"ע ב'המעין' ניסן תשס"ז [מז, ג] עמ' 55-56).

14 ראה על כך: הרב ש"ש רובין, מנהגי מהרי"א סוליצא, ניו יורק תשל"ג, עמ' מו הערה רס.
15 וראה גם בדברי הרב חיד"א בעבודת הקודש – מורה באצבע, וילנה תרס"ז, סי' ב אות מ.
ראה עוד: ר' אוחנא, יסוד המערבי, ירושלים תרנ"ו, עמ' כא; הרב מ' שטרן, באר משה, ג-ד, ירושלים תשמ"ד, סי' קעו.
16 י' שוורץ, אגרת צפון, אורדמר תרפ"ז, עמ' ת.
17 מנהגי מהרי"א הנ"ל עמ' מו.
18 הרב מ' אייזנשטט, זכרון יהודה, מונקטש תר"ס, עמ' כד.
19 ראה חלמיש, לעיל הערה 1.

וחביב עלי מה שראיתי מכבר בחדושי חתם סופר עה"ת מהדורא רביעאי²⁰ בדרוש לר"ה שבסוף פרשת וילך, שעומד על טעם מנהגן של ישראל בכל תפוצותיהן שבע"ש בתפילת ערבית אומרים פרק משניות במה מדליקין, דבספרי רבותינו ז"ל כתוב טעם על זה כדי שיזכור ע"י זה איזה הן הפתילות ושמינים הכשרים להדליק בהן. וטעם זה נכון על מנהג אחב"י שבספרד שנוהגין לומר הפרק הזה קודם קבלת שבת, אבל למנהג אחב"י שבאשכנז שאומרים אותו אחר סיום תפלת ערבית אינו מספיק הטעם הזה וכמובן שזאת השאלה של הח"ס ישנה גם למנהגינו כאן שאומרים אותו אחר אמירת מזמור שיר ליום השבת, דהא סו"ס זה כבר אחר קבלת שבת. ומביא שהרב השל"ה ז"ל מביא בסידורו שער השמים משם הרמ"ק שיש טעם עפ"י קבלה לומר פרק במה מדליקין, ואיהו מדידיה מוסיף ליתן עוד טעם, והוא עפ"י מה שאיתא בבה"ט בשם האר"י ז"ל שאחר שישכים בבקר יהיה תחילת לימודו פרק משניות, כי ע"י זה מתיישבת הנשמה בגופו, כי משנה אותיות נשמה. ולפי זה אחר תפלת ערבית בשבת, שכבר קיבל נשמה יתירה, כדי ליישב אותה לומדין פרק במה מדליקין, כי יען הנשמה קרויה נר, כדכתיב כי נר ה' נשמת אדם, כדאיתא בגמ' פרק זה, לכן לומדין פרק משניות זה שמדבר מעניני נר. ודפח"ח. ולפי טעמו זה של הח"ס יש להסביר את מנהגינו אנו שאנו אומרים פרק ב"מ מיד אחרי אמירת מזמור שיר ליום השבת, והיינו שלפי האמור הוא המשכיות ענין קבלת השבת, ובאמירת מזמור שיר ליום השבת קבלנו עלינו את השבת, ובהוספת אמירת פרק ב"מ אנו ממשיכים עלינו תוספת הנפש שקיבלנו באמירת המזמור ומיישבים אותה בגופנו...

בר מצוה: כתב בכף החיים: "וטוב ללמוד משנה באותו יום מפני שהוא אותיות נשמה"²¹. הדגש המיוחד שביום זה הובהר יותר בדבריו של הרב גרוס, שעמד על השינוי שעוברת נשמתו של הנער בר המצוה: "יש לבחור בר מצוה ביום זה לתעסק בלימוד התורה וענייני היראה, ורצוי שילמד משניות, כי 'משנה' אותיות 'נשמה', עבור הנשמה החדשה שנכנסת בו"²².

לעילוי נשמת נפטר: המקום בו תפס לימוד המשנה מקום נכבד ביותר הוא במסגרת הפעולות הנעשות לעילוי נשמתו של נפטר. יש שציינו שלימוד זה עדיף על פני שימוש של האבל כשליח ציבור²³, אם כי היו שנתנו הסבר אחר לחשיבות לימוד

20 בודפסט תרפ"ח, עמ' קל.

21 כף החיים סי' רכה ס"ק יב. ראה גם: הרב י"ב ברוין, אבן ישראל, ב, מארגהיטא תרצ"ח, עמ' כ.

22 מ' גרוס, אור לארבעה עשר, בני ברק תשס"ג, עמ' עד; וראה גם הרב ב' אדלר, הלכות והליכות ביהדות – בר מצווה, ירושלים תשמ"ג, עמ' ריז.

23 ראה: הר"ש נתנזון, יוסף דעת, יורה דעה, ירושלים תש"ל, סי' שעו סע' ז, ומה שהעיר על דבריו הרב י"ד הרפנס, נשמת ישראל – אבלות, ב, ברוקלין תשנ"ו, עמ' תרמב.

משנה לזכר הנפטר. כך למשל מובא שבעל התוספות יום טוב נשאל על ידי המהר"ל לפשר מנהג לימוד המשנה לזכרו של נפטר, והשיב לו כי מכיוון שהצדוקים כפרו בתורה שבעל פה ובתחיית המתים אנו לומדים משנה, כביכול להזכיר שכשם שיש תורה שבעל פה יש תחיית המתים, והמיתה איננה אלא זמנית²⁴.

לימוד זה יש שכתבו אותו בלשון סתמית, ללא ציון צורת לימוד או חומר לימוד מסוים. כך למשל בקשו"ע סימן רז אות ה כתב: "נוהגין לומר בבית הנפטר לאחר תפלת שחרית ומנחה את המזמור למנצח וגו' שמעו זאת כל העמים וגו' (תהלים מ"ט). ומה טוב ללמוד שם משניות לתיקון הנשמה (משנה אותיות נשמה)". אחרים ציינו שיש ללמוד משניות מסוימות – אלה הפותחות באותיות המרכיבות את המילה נשמה²⁵, ומנהג חב"ד הוא ללמוד שני פרקים שסיומם הוא בארבע משניות המתחילות באותיות נשמה²⁶, ושמו של הנפטר²⁷. מנהגים אלו עוררו שאלות שונות, ובכללם: האם ללימוד זה עדיפות על פני לימוד כסדר²⁸, האם לימוד זה חייב להיעשות רק על ידי בניו של הנפטר או שמא כל אדם יכול ליטול בו חלק²⁹, כיצד יש לנהוג במקרה בו בשמו של הנפטר ישנה אות החזרת מספר פעמים – האם ניתן ללמוד שוב את אותו הפרק או שמא יש למצוא פרק אחר הפותח באותה אות³⁰, האם יש ללמוד גם אותיות כנגד שמות הורי הנפטר³¹, ועוד. ללימוד זה נוספו קטעי תפילה לפניו³² ולאחריו³³, אם כי היו שפקפקו באמירת תפילות אלו³⁴. התפילות האלו עוררו גם שאלות, דוגמת האם צריך לאומרן גם בשבת³⁵, וכן האם אומרים אותן גם בשעה שלומדים ביום היארצייט³⁶.

- 24 ראה הרב י"ל מימון, "מדי חודש בחודשו – אלול", סיני, לה, עמ' תיג.
25 ומהם שכתבו מה יש לכוון בכל מילה ומילה ממשניות אלו לעניין עילוייה של הנשמה (ראה: הרב דוד אסף ילקוט דת ודין, ישראל 1944, עמ' סד-סה, מה שהביא מהאדמו"ר מקומרנה).
26 התוועדויות תש"נ, א, עמ' 239.
27 כך הובא שם במנהגי חב"ד ללמוד פרק שלם המתחיל באותיות של שמו של הנפטר, וכן אצל הרי"מ טוקצ'ינסקי, גשר החיים, ג, ירושלים תש"ד, פרק כ סעיף ד.
28 הרב מ"מ שניאורסון, אגרות קודש, יז, ישראל תש"ן, עמ' רעא.
29 נשמת ישראל הנ"ל עמ' תרמו.
30 אגרות קודש שם.
31 שם.
32 יש המייחסים את נוסח התפילה שלפני הלימוד לר' יונתן אייבשיץ, ראה בדת ודין הנ"ל עמ' סז. וראה עוד שם בהערה יד מה שהביא בדבר החשיבות והכוונה שבאמירת תפילה זו.
33 נוסחים שונים של תפילה יש, אחד מהם מיוחס לרב דוד דיטש (ראה זכרון יהודא הנ"ל עמ' כד).
34 ראה לגבי מנהג חב"ד באגרות קודש, יט, ישראל תשנ"א, עמ' ריד, שלא נהגו לומר את התפילה לאחר לימוד המשנה.
35 נשמת ישראל הנ"ל עמ' תרמה-תרמו.
36 שם עמ' תקנד.

לימוד המשנה הושפע רבות מעולם הקבלה³⁷, החל בדבריו של האר"י שיצר זיקה בין המשנה והנשמה, זיקה בעקבותיה טען שיש ללמוד משנה דבר יום ביומו. במשך הזמן הורחב השימוש בהשוואה בין המשנה לנשמה, הוא יושם גם בלימוד משנה בכניסת השבת, בבר המצוה, ובמסגרת המנהגים לעילוי נשמתו של נפטר³⁸.

37 התבטאות יוצאת דופן אודות לימוד המשנה אנו מוצאים בדברי ההקדמה של רבי ישראל ליפשיץ לפירושו תפארת ישראל: "...דמלבד תיקון נשמות אל חי בקרבנו, משנה אותיות נשמה, עוד נישא יתרו לו והשג ישיג בעה"י בזמן קצר עין כל פקחא על כל התורה כולה" (משניות זכר חנוך, ירושלים תשנ"ט, עמ' 26). מניסוח הדברים עולה שהתועלת העיקרית מלימוד המשנה היא התועלת לנשמה, וכרווח משני או אגבי יש תועלת בידעת התורה.

38 מן הראוי לציין את שכתב הרב יב"ז יעקימאווסקי בשער מהדורת המשניות שהדפיס (הכוללת את פירושו זרע אברהם): "ש"ס משניות בכרך אחד... בכדי שיהא לאל יד כל אדם לשאת כל סדרי המשנה בחיקו, ובפרט להרוצים להיות בקי בש"ס ולהאומרים ח"י פרקים בכל יום שעולה לסיים בכל חודש כי משנה אותיות נשמה..." (ש"ס משנה - זרע יעקב, פיעטרקוב תרע"ב, עמוד השער).

להוולד על קידוש השם

ליום הקדיש הכללי

בגיטאות אסור היה ללדת ילדים. הילדים שנולדו היו בסכנת חיים מיידית, הם והוריהם. בספר 'לידער פון די געטאס און לאַגערן' (=שירי הגיטאות והמחנות; ניו יורק תשנ"ח עמ' 102) פורסם שיר שכתב המשורר אבא דיסקונט מקובנה, שמשקף את הטרגדיה הזו.

שלאַף, מייזן קינד, מייזן קליין מאַרטירער,	נומה, ילדי, קדושי הקטן,
שלים דינע אייגעלעך צו.	נומה ועיניך עצום.
דו ווייסט, מייזן טייערער, ניט פון פירער,	לא שמעת על הפיהרר־שטן,
שלאַף אין זיסער רו...	נומה והמשך לחלום!
געבורטן האָט ער אונדז פאַרבאַטן,	מַלְדֵת עלינו הוא גזר,
אויס מיט דער יידישער נאַז!	את 'האף היהודי' לְכֹלֹת!
און דו, מייזן קינד, אַזוי שיינ געראַטן	ואתה, ילדי, היפה והנהדר
ביסט געקומען אויף דער וועלט אַלס האָז!	נולדת כאחת החיות!...

"ארבע גזירות גזר פרעה עליהם... אמר להן האלוקים [למצרים], אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו ככוכבים, דכתיב 'כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים', ואתם מתחכמים להן שלא ירבו? נראה איזה דבר עומד, או שלי או שלכם! מיד: 'וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ'". (שמות רבה פרשה א אות יב)

יעקב קאפל רייניץ